

БОТАНІЧНІ САДИ ПРИ МОНАСТИРЯХ ПІАРІВ НА ВОЛИНІ У XVII–XIX СТ.

Аналіз старовинних польськомовних джерел про монастирі піарів на Волині дав змогу встановити, що при кожному з трьох монастирів — у м. Дубровиця (Рівненська обл.), м. Любешів (Волинська обл.) та м. Межирич Корецький (нині с. Великі Межиричі на Рівненщині) — у XVII — XIX ст. функціонували ботанічні сади. Для ботанічного саду при монастирі піарів у м. Любешів встановлено точну дату заснування — 1730 р.

Ключові слова: ботанічні сади, колекція рослин, монастирі піарів, Волинь.

Поштовхом для написання цієї статі стало виявлення в Центральному державному архіві м. Києва унікального документа «Дело о перевозке растений из Домбровицкой оранжереи в ботанический сад Волынского лицея» (1833), в якому наведено список рослин із 119 видів, що зростали в оранжереї, та 53 видів, які зростали в теплицях Дубровицького монастиря на Волині (нині Рівненська область). Таке значне різноманіття тропічних та субтропічних рослин притаманне не кожному сучасному ботанічному саду в Україні. Аналіз архівного документа та літературних джерел виявив, що ця колекція була основою шкільного ботанічного саду, який у XVII–XIX ст. функціонував при Дубровицькому монастирі піарів (Мельник, Буюн, 2013).

Мета нашого дослідження — зібрати інформацію про ботанічні сади при всіх монастирях піарів, які існували на Волині і таким чином ліквідувати прогалину у наших знаннях про перші ботанічні сади в Україні.

Було проаналізовано старовинні польськомовні літературні джерела про монастирі піарів на Волині (Moszyński, 1876 a, b). За надання копій рідкісних видань висловлюємо вдячність доценту кафедри ботаніки Львівського національного університету імені Івана Франка к. б. н. В.І. Гончаренку.

Орден піарів було засновано в 1621 р. в Іспанії з метою християнського виховання юна-

цтва. Його назва походить від латинських слів *schola pia*, що в перекладі на українську мову означає «набожна школа». Польський король Владислав IV Ваза звернувся до засновників ордену з проханням надіслати піарів для просвітницької роботи в Польщі, де вони облаштувались у 1642 р. У 1736 р. було засновано Литовську провінцію піарів, до якої належали монастирі в Дубровиці та Любешові на Волині, котрі тоді входили до складу Брест-Литовського воєводства. Окрім цих двох монастирів, на Волині функціонував ще один монастир піарів — у м. Межиричі Корецькому (нині Великі Межиричі Корецького р-ну Рівненської обл.) на території власне Волинського воєводства. При монастирях діяли школи (колегіуми), в яких застосовували передові методи навчання. В школах навчалися діти різних віросповідань, які належали до різних соціальних шарів. При школах існували бібліотеки, фізичні кабінети, ботанічні сади.

Оскільки Дубровицький монастир піарів та його унікальна колекція тропічних та субтропічних рослин описані в нашій попередній публікації (Мельник, Буюн, 2013), у цій статті ми наводимо лише відомості про Любешівський і Межирицький монастирі піарів та їх ботанічні сади.

Як і Дубровицький, Любешевський монастир піарів було засновано покровителем піарів маршалком литовським Яном-Каролем Дольським у 1686 р. Спочатку був побудова-

ний дерев'яний костел, а пізніше — мурований, будівництво якого завершилося в 1768 р. Завдяки чудовій архітектурі та фрескам видатного майстра Кароля Губеля (отця Лукаша) храм став окрасою Полісся (Husarski, 1922). Під час першої світової війни, коли через Любешів неодноразово проходила лінія фронту, костел сильно постраждав. Уціліли лише муровані стіни, а дах було повністю зруйновано. В 1926 р. монастир було передано ордену капучинів. У 1962 р. храм було висаджено в повітря. Уціліли лише келії монахів та приміщення школи піарів (рис. 1)

Школу (колегіум) при Любешівському монастирі піарів було засновано в 1699 р. Вона проіснувала до 1834 р. Це була одна з найкращих на Волині шкіл. Окрім богословських предметів, у ній викладали математику, природничу історію, фізику, хімію, географію, історію, польську мову та літературу, російську, німецьку, французьку та латинську мови, логіку, етику, малювання і садівництво. До послуг вчителів та учнів були шкільна і монастирська бібліотеки (фонд останньої нараховував 3 тис. томів).

Володарі Любешова — князі Дольські та Вишневецькі опікувалися монастирем та школою, не шкодували коштів для їх розбудови. Зокрема Ян-Кароль Дольський виділив значні кошти на розбудову монастиря — 30 тис. злотих, Анна Дольська — 3 тис. злотих на будівництво мурів костелу і 1 тис. злотих для придбання книг для бібліотеки, князі Вишневецькі — 60 тис. злотих на потреби монастиря та 20 тис. злотих для утримання бідних учнів. Анна Дольська також передала Любешівському монастирю піарів землі свого маєтку в с. Троянівка на Волині. Завдяки пожертвам та великим земельним наділам Любешівський монастир піарів мав хороші можливості для економічного та культурного розвитку (Moszyński, 1876a)

Випускниками Любешівської школи були національний герой Польщі Тадеуш Костюшко та видатний ботанік, директор Віленського ботанічного саду Станіслав Боніфаций Юндзілл. Його становленню як ботаніка сприяв високий рівень викладання природничих наук

Рис. 1. Корпус школи при монастирі піарів у м. Любешові. Сучасний вигляд

Fig. 1. Bilding of the school of piare monastery in Lubeshiv town. Modern condition

Рис. 2. Липова алея, закладена в ботанічному саду при школі монастиря піарів у м. Любешові. Сучасний вигляд

Fig. 2. Lime avenue layed in botanical garden of piare monastery in Lubeshiv town. Modern view

та наявність при школі Любешівського монастиря піарів ботанічного саду.

Згідно з хронікером колегіуму Любешівського монастиря піарів Антонієм Мошинським (Moszyński, 1876a) ботанічний сад при цій школі було засновано в 1730 р. Він займав площу 105×130 м на захід від костелу. Сад мав гарні липові алеї, які збереглися до наших днів (рис. 2). У ньому були велика та мала оранжереї, теплиці, дві башти. Над р. Стохід

Рис. 3. Віковий дуб на території колишнього монастиря піарів в м. Любешові

Fig. 3. Age-old oak in the territory of former monastery in Lubeshiv town

Рис. 4. Костел монастиря піарів у Великих Межиричах. Сучасний стан

Fig. 4. Polish Roman-Catholic church of piare monastery in Velyki Mezhyrichi village. Modern condition

був розташований фруктовий сад, який мав назву «Венеція». Його територію було «прорізано» зарибленими каналами і відгороджено від річки залізними решітками. В саду зроста-

ли фруктові дерева та ягідні чагарники. «Венеція» була оточена дубовим частоколом. Один з каналів з'єднував мережу каналів з річкою, де була пристань для човнів. Як зазначав ще А. Мошинський (Moszyński, 1876a), «від усього цього вже не лишилось і сліду».

З тих часів у Любешові залишилися старовинна липова алея та два вікові дуби заввишки 35 м з діаметром стовбура 220 см кожен (рис. 3). На місці старого парку насаджено новий, який від 1972 р. перебуває під охороною як парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва.

Монастир піарів у м. Межирич Корецький було засновано в 1702 р. разом зі шпиталем і колегіумом. Костел та інші приміщення монастиря спочатку були дерев'яними, пізніше — мурованими (рис. 4). Фундатор монастиря Єжи Любомирський виділив 100 тис. злотих на його розбудову. Школа почала функціонувати у 1703 р. У 1784 р. у ній навчалися 250 учнів. Викладачами Межирицької школи піарів були Хієронім Стрийковський, Філіп Неріуш Голанський, Костянтин Богуславський, які пізніше стали професорами Віленського університету, а перший з них — ректором цього університету. Учнями школи були Міхал Грабовський, Міхал Чайковський, Северин Гошинський, які пізніше стали видатними вченими та письменниками, і Вацлав Борейко — видатний ландшафтний архітектор.

У Межирицькій школі, окрім релігійних предметів як католицького, так і православно-го віровизнання, викладали арифметику, геометрію, фізику, природничу історію, географію, загальну історію, латинську, польську, російську, німецьку та французьку мови і літературу. До послуг викладачів та учнів Межирицької школи були монастирська бібліотека, книжковий фонд якої нараховував близько 4 тис. томів. При школі функціонували добре обладнані фізичний кабінет, в якому налічувалося 225 приладів, музей, колекційний фонд якого складала 1224 мінерали та 270 різновидів раковин молюсків (Moszyński, 1876a).

Про ботанічний сад згадується в монографії А. Мошинського (Moszyński, 1876 b): у 1754 р. ректор Шибінський обгородив його муром.

Окрім цього ботанічного саду, в Межиричі в 1800 р. було закладено приватний ботанічний сад навколо палацу Стецьких (Stecki, 1886). До наших днів навколо палацу збереглося багато старих дерев.

Таким чином, аналіз старих польськокомовних джерел свідчить про те, що перші ботанічні сади на Волині виникли в другій половині XVII ст. при школах монастирів піарів і відзначалися значним різноманіттям своїх колекцій (Мельник, Буюн, 2013). Точну дату заснування встановлено лише для Любешівського ботанічного саду — 1730 р. Це дає підставу вважати його найдавнішим ботанічним садом в Україні.

Мельник В.І., Буюн Л.І. Колекція тропічних та субтропічних рослин Дубровицького монастиря піарів XIX століття // Інтродукція рослин. — 2013. — № 3. — С. 85–103.

Husarski W. Kościół oo piarów w Lubieszowie // Południe. — 1922. — № 4. — S. 24–35.

Moszyński A. Kronika kolegium Lybieszowskiego XX piarów. — Kraków: w drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1876 a. — 174 s.

Moszyński A. Monografia Kolegium i Szkoły pijarskiej w Międzyrzeczu — Koreckim. — Kraków: w drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1876 b. — 200 s.

Stecki J. Z boru i stepu. Obrazy i pamiętki. — Kraków, 1886. — 347 s.

REFERENCES

Melnik, V.I. and Buyun, L.I. (2013) Kolektsia tropichnykh ta subtropichnykh Roslyn Dubrovitskogo monastyrja piariv XIX stolittja [The collection of tropical and subtropical plants of Dubrovitsa cloister of piars XIX century]. *Introduktsia roslyn* [Plant introduction], N 3, pp. 85–103.

Husarski, W. (1922) Kościół oo piarów w Lubieszowie. *Poludnie*, 1922, N 4, s. 24–35.

Moszyński, A. (1876 a) Kronika kolegium Lubieszowskiego XX piarów. Kraków, w drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, 174 s.

Moszyński, A. (1876 b) Monografia Kolegium i Szkoły pijarskiej w Międzyrzeczu — Koreckim. Kraków w drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, 200 s.

Stecki, J. (1886) Z boru i stepu. Obrazy i pamiętki, 347 s.

Рекомендував до друку П.А. Мороз

Надійшла до редакції 14.07.2014 р.

V.I. Melnyk, M.I. Shumik

Национальный ботанический сад
им. Н.Н. Гришко НАН Украины,
Украина, г. Киев

БОТАНИЧЕСКИЕ САДЫ ПРИ МОНАСТЫРЯХ ПИАРОВ НА ВОЛЫНИ В XVII–XIX СТ.

Анализ старинных польских литературных источников о монастырях пиаров на Волини позволил установить, что каждый из трех монастырей — в г. Дубровица (Ровенская обл.), г. Любешов (Волынская обл.), г. Межиреч Корецкий (теперь с. Большие Межиричи в Ровенской обл.) — в XVII–XIX ст. функционировали ботанические сады. Для ботанического сада при монастыре пиаров в г. Любешове установлена точная дата основания — 1730 г.

Ключевые слова: ботанические сады, коллекция растений, монастыри пиаров, Волинь.

V.I. Melnyk, M.I. Shumik

M.M. Gryshko National Botanical Garden,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

BOTANICAL GARDENS OF PIARE MONASTERIES IN VOLYNIA IN XVII–XIX CENTURY

Analysis of old polish written sources about piare monasteries was shown that every from three monasteries — in Dubrovitsa town (Rivne region), Lubeshiv town (Volynien region) and Mezhyrich Korecki (now — Velyki Mezhyrichi in Rivne region) in XVII–XIX century had been had botanical gardens. The date of foundation 1730 year was established for botanical garden of Lubeshiv monastery.

Key words: botanical garden, plants collections, monasteries of piars, Volynia.